УДК 811.161.2:81’367

Н. Г. Горголюк

ДО ПИТАННЯ ПРО КОРЕЛЯЦІЮ ЛІНГВІСТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ МОДАЛЬНОСТІ ТА ОЦІНКИ

Категорії модальності та оцінки належать до інтерпретаційних категорій, у системі яких увиразнений антропоцентричний характер мови. Актуалізація уваги дослідників до цих категорій зумовлена розвитком антропоцентричної теорії мови, становленням когнітивно-дискурсивної парадигми. Сфокусування науковців на дослідженні взаємодії мови і мислення, комплексу «людина – мова» [12, 130], людського розуму, мислення і тих ментальних процесів і станів, які з ними зв’язані [19, 6], уможливлює нове осмислення-ревізування категорій модальності та оцінки.

Проблема співвідношення лінгвістичних категорій модальності та оцінки, як і власне проблема витлумачення цих універсальних категорій до сьогодні не має однозначного розв’язання попри значну кількість наукових праць і в українському, і в зарубіжному мовознавстві (Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, С. С. Вауліна, О. М. Вольф, Т. А. Космеда, Т. В. Маркелова, Т. В. Романова, В. Д. Шинкарук та ін.). Задекларовано розмаїття поглядів на взаємодію згаданих категорій, що зумовлено насамперед не чітко окресленим категорійним статусом модальності та оцінки. Основні з них: категорії модальності (суб’єктивної) й оцінки – різні (суміжні) категорії (Т. В. Маркелова, О. В. Падучева та ін.); оцінку вважають сутністю суб’єктивної модальності (І. Р. Вихованець, М. В. Ляпон, Н. Ю. Шведова та ін.); оцінку потрактовують як один із видів суб’єктивної модальності (Н. Д. Арутюнова, О. М. Вольф, В. Д. Шинкарук та ін.); указують на частковий зв’язок оцінки із семантикою модальності (О. В. Бондарко).

Перспективним для встановлення співвідношення категорій модальності й оцінки вважаємо розпрацювання цієї проблеми в когнітивному аспекті. Когнітивний підхід у витлумаченні категорії модальності вможливлює накреслення ліній її відмежування від категорії предикативності, а також визначає кореляцію цих категорій, знімає суперечності в потрактуванні традиційно виокремлюваних об’єктивної та суб’єктивної модальності, опозиції реальність / ірреальність (див. [10–12]).

Мета пропонованої студії – проаналізувати особливості кореляції категорій модальності й оцінки крізь призму когнітивної лінгвістики.

Традиційно модальність витлумачують як семантичну категорію, яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб’єктивну оцінку висловлюваного, відповідно модальність диференціюють за ознакою об’єктивність / суб’єктивність. *Суб’єктивна модальність* має статус факультативної, створює «додаткову модальну інтерпретацію висловлень». Засобами вираження суб’єктивної модальності є: модальні слова, а також їхні функціональні еквіваленти – словосполучення і речення; модальні частки; інтонація; зміна порядку слів [13, 338]. У такому контексті цілком зрозумілою є позиція мовознавців щодо визначення оцінки (у широкому розумінні (не тільки логічна (інтелектуальна, раціональна) кваліфікація, але й різні види емоційної (ірраціональної) реакції [16, 303]) смисловою основою суб’єктивної модальності («закріплення» за суб’єктивною сферою), що й відбито в дефініції цієї субкатегорії модальності (див. також праці І. Р. Гальперіна, М. В. Ляпон, В. М. Телії, Н. Ю. Шведової та ін.).

Кваліфікуючи суб’єктивну модальність як факультативний семантико-прагматичний чинник комунікативної одиниці й спілкування загалом, який реалізується як низка різноманітних відношень адресанта (мовця, автора) до повідомлюваного: позитивних / негативних, очікуваних / неочікуваних, приємних / неприємних, прийнятних / неприйнятних, серйозних / несерйозних, впевненості / невпевненості, згоди / незгоди та багатьох інших, Ф. С. Бацевич уважає джерелом модальності оцінку. Водночас дослідник наголошує, що модальність і оцінка повністю не збігаються [7, 191]. На частковий зв’язок оцінки із семантикою модальності вказує О. В. Бондарко, уважаючи доцільним розглядати оцінку як особливу семантико-прагматичну сферу, яка взаємодіє з модальністю. Утім, учений не заперечує можливості зарахування якісної та емоційної оцінки до модальності, проте лише до її периферії [9, 38].

Оцінку потрактовують також як один із видів модальностей, які накладаються на дескриптивний зміст мовного вираження (О. М. Вольф [14, 11]); як видове поняття щодо суб’єктивної модальності, «яка виражає ставлення мовця до змісту висловлення, включає в себе й оцінне відношення (істинність – неістинність, важливість – неважливість, добре – погано та ін.) (Г. Я. Солганик [23, 16]).

Як різні (суміжні) категорії модальність (суб’єктивну) й оцінку кваліфікують за такими критеріями: 1) модальність насамперед виражається на рівні всього висловлення (речення), а «оцінка (зазвичай за параметром *добре* / *погано*) входить, частіше, в семантику окремих слів» (О. В. Падучева [20]); 2) суб’єктивна модальність – це відношення мовця до предмета мовлення, а оцінка – ціннісне

© Н. Г. Горголюк

ставлення, пов’язане не тільки з особистісно-прагматичною інтерпретацією позначуваного, але і з визначенням його місця за шкалою цінностей, що відображає відоме кожному мовцеві співвідношення мовних і позамовних знань про те, що таке добре, а що таке погано (Т. В. Маркелова [17, 12]). «…обов’язковість унікальних для нього [висловлення] імпліцитних (що належать «розумові мови») семантичних компонентів – шкали оцінки і стереотипів – переконливі аргументи на користь «розведення» категорій модальності й оцінки в функціонально-семантичному і системно-структурному аспектах» (Т. В. Маркелова [18, 84]).

Попри різні, зокрема й полярні, погляди мовознавців на кореляцію категорій модальності та оцінки точкою дотику цих категорій є мовець. Аналізуючи особливості взаємодії модальності й оцінки, дослідники співвідносять оцінку із суб’єктивною модальністю, закцентовуючи в такий спосіб саме на критерієві суб’єктивності, увиразнюючи роль мовця (суб’єкта мовлення) у формуванні цих категорій. Категорії модальності й оцінки зараховують до егоцентричних категорій.

На ролі суб’єктивного чинника у відображенні дійсності наголошував О. О. Потебня. Зокрема учений зауважував, що слово утворюється із суб’єктивного сприйняття і є відбитком не самого предмета, а його віддзеркалення в душі. «Оскільки у всякому об’єктивному сприйнятті є домішок суб’єктивного, то окрему особистість, навіть незалежно від мови, можна вважати ***особливим поглядом на світ*** [виділення наше. – Н. Г.]» [21, 32]. На цій особливості закцентовував і Ш. Баллі: «…ми постійно домішуємо його [власне Я] до дійсності, яка не відображається, а ***переломлюється в нас*** [виділення наше. –– Н. Г.], тобто зазнає спотворення, причина якого в самій природі нашого Я» [4, 23].

Інтерпретаційний характер мовного мислення (інтерпретацію витлумачують як «проекцію світу, або світ, «занурений» в індивідуальну свідомість людини» [8, 12]), коли людина не «відображає» у своїх словах навколишнє (реальність), а подає його крізь призму свого сприйняття, під певним кутом – основна теза когнітивної лінгвістики. Когнітивний підхід до аналізу категорії модальності, запропонований В. М. Бріциним, увиразнює суб’єктивний характер цієї категорії, знімає суперечності диференціації модальності за ознакою об’єктивність / суб’єктивність. Модальність, за визначенням ученого, виражає (описує) способи ментально-чуттєвого відбиття дійсності або її ментально-чуттєвого моделювання; «…ментальне розмаїття, приховане в реченні, власне і є безпосереднім об’єктом відображення, а не … сама дійсність. Ментально-чуттєвий складник, який спостерігається в реченні в мовленні, якраз і є тією малопомітною «прокладкою» між реченням і дійсністю. У висловленні відображення дійсності характеризується певним ментально-чуттєвим ракурсом цього відображення. Цей ракурс і становить зміст категорії модальності» [11, 79]. Категорія модальності характеризує «спосіб створення ментально-чуттєвої картини світу і відповідно до цього типу – відношення цієї картини світу, вираженої в диктальній частині, до дійсності. Запропонований підхід спирається на розгляд двох семантичних частин у характеристиці речення: лівої, що описує ментально-чуттєву основу його формування, і правої, яка випливає з особливостей когнітивних характеристик лівої і встановлює тип відношення диктуму до дійсності» [12, 138]. Ф. С. Бацевич пропонує витлумачувати модальність як спосіб ментально-духовно-перцептивного відображення і сприйняття всього, що оточує людину, входить в її сферу осмислення й текстотворення, у низці випадків трактувати модальність як категорію способу смислопородження і смислосприйняття [6, 240].

Відповідно за способами ментально-чуттєвого відбиття дійсності мовцем або її ментально-чуттєвого моделювання виокремлюють три типи модальності: доцентровий (схематично: ***модальна інформація*** (*Я бачу, чую, знаю, пам’ятаю, вважаю, припускаю, вірю* тощо), ***що це*** (предикативно оформлена інформація про зміст ментального прояву мовця) ***є***), відцентровий (схематично: ***модальна інформація*** (*Я вимагаю, прошу, наказую* тощо), ***щоб це*** (предикативно оформлена інформація про зміст ментального прояву мовця) ***було***), доцентрово-відцентровий (репрезентований питальними конструкціями) [11, 83].

Речення, що репрезентують доцентровий і відцентровий типи можуть відповідно трансформуватися в складні речення із *що-* та *щоб*-підрядними частинами, експлікуючи модальне значення. Напр., висловлення *Іде дощ* репрезентує доцентровий тип модальності (маркером слугує присудок, ужитий у дійсному способі), який об’єднує ментально-чуттєві дії мовця, що спрямовані на відображення навколишнього світу. Отже, ***Я бачу, чую, що*** *йде дощ.* Залежно від контексту встановлюємо сферу ментально-чуттєвої дії мовця, напр., через предикати сенсорного сприйняття, пор.: *Я* ***бачу****, що йде дощ – Дощ лив ще за вікном, але вже не прямовисною стіною води, а скісними прозорими штрихами* (Б. Антоненко-Давидович) або *Я* ***чую****, що йде дощ – З тихим дзвоном упали перші краплини, <…> і вже широкою чарівною музикою зашумів дощ…* (Олесь Гончар). Речення *Прийди, серце, Василю, завтра ввечері до мене!* (І. Нечуй-Левицький) демонструє відцентровий тип модальності (маркером слугує присудок, ужитий в наказовому способі), орієнтований на передавання моделей ситуацій, які мовець вважає бажаними або вимагає, наказує, просить тощо здійснити: ***Я прошу, щоб*** *Василь прийшов завтра ввечері до мене.*

Можливість експлікації модальних значень через трансформування вихідних речень у складні речення із *що-* та *щоб*-підрядними з'ясувальними вможливлює висновок про те, що модальність схематично перебуває в крайній лівобічній проекції щодо усієї реченнєвої конструкції. Водночас наголошуємо, що, модальність – душа речення (Ш. Баллі [3, 44]), тобто спроектована на все речення-висловлення.

Для встановлення кореляції категорій модальності й оцінки релевантними вважаємо такі критерії кваліфікації оцінки: 1) оцінка – ціннісне ставлення, пов'язане не тільки з особистісно-прагматичною інтерпретацією позначуваного, але і з визначенням його місця за шкалою цінностей (Т. В. Маркелова [17, 12]); 2) оцінка задана психічною й фізичною природою людини, її буттям і відчуттями, вона задає мислення й діяльність людини, ставлення до інших людей і предметів навколишнього, сприйняття мистецтва (Н. Д. Арутюнова [1, 5]); 3) будь-яке оцінне судження передбачає суб'єкта судження і об'єкта (предмет чи явище), якого стосується оцінка (О. М. Вольф [14, 27]).

Тож оцінка – це насамперед ціннісне ставлення суб'єкта судження (мовця) до об'єкта (предмета, явища, ситуації) оцінювання.

Оцінка за своєю природою когнітивна, вона відіграє важливу роль в інтерпретації знань про світ. Відомо, що у світі немає добрих чи поганих речей в абсолютному розумінні; вони виокремлюються як такі тільки в свідомості людини, що передбачає наявність у людини окремої системи оцінних концептів і категорій, які забезпечують оцінну інтерпретацію отриманих знань (див. [8]). Цінність об'єктові приписує суб'єкт. Ту саму ситуацію, напр., такого природного явища як дощ (*Іде дощ*), різні суб'єкти можуть кваліфікувати по-різному: *От **іде дощ**, грім гримить, ллє як із відра. **Страшно**. Сидить Толя біля вікна, відійти не може. Мати заборонила дивитись, так воно ще цікавіше стало. І раптом бачить Толя, Федько з хлопцями вискакують під дощ. І так їм **весело*** (В. Винниченко) – *Іде дощ* і це **погано** (страшно) для Толика. *Іде дощ* і це **добре** (весело) для Федька з хлопцями. «Коли нам доводиться говорити, що на вулиці спека чи йде дощ, зауважував Ш. Баллі, <...> ми виражаємо задоволення чи незадоволення, говоримо про вигоду чи можливі збитки, пов'язуючи це залежно від обставин, з ідеями спеки, холоду чи дощу...» [5, 29–30]. Пор. висловлення *Іде дощ* у різних контекстах: *Три дні безперестанку на полонині **йде дощ**. Вівчарі були виснажені, а худоба ледве рухалась* (М. Коцюбинський) – *Іде дощ* і це **погано** (бо *вівчарі були виснажені, а худоба ледве рухалась*) або *А сьогодні над Харковом зупинились табуни південних хмар і **йде** справжній тропічний **дощ** – густий, запашний і надзвичайно теплий. Горожани зовсім збожеволіли з такої несподіванки й висипали на вулиці* (М. Хвильовий) – *Іде дощ* і це **добре** (задоволення); *Та коли людині до всього байдуже, їй **однаково, чи йде дощ**, а чи смажить сонце* (І. Білик) – *Іде дощ* і це не добре й не погано.

Концептуальний аналіз оцінних предикатів скерований на експлікацію логічних властивостей тієї ідеальної моделі, щодо якої відбувається кваліфікація об'єкта (оцінні значення характеризують зв'язок між дійсним світом і його ідеалізованою моделлю [2, 182]). Зауважимо, що ідеальна модель для суб'єкта-індивіда може відрізнятися від ідеальної моделі для суб'єкта-соціуму: *– Адже ж **лікарі говорять**, що танці навіть для здоровля дуже **корисні** – рух... – Так то так. **Корисні**, кому **корисні**, а для мене, може, були б і **некорисні*** (І. Франко). Суб'єкт може визначати «свій» набір ознак, релевантних для оцінювання об'єкта за тим чи тим критерієм, пор.: *Ох, оцей Толя – товстий губатий Только, двоюрідний Вальків брат! Чому **всі вважають його таким хорошим**? Авжеж, він **відмінник** і **щодня чистить зуби**. Авжеж, він **не стріляє з рогатки і не їздить на трамвайній ковбасі**... Але ж він **не вміє плавати і не вміє кататися на ковзанах**. І **плаксій він** – як найостанніша баба* (В. Нестайко).

Оцінні предикати потребують експлікації, оскільки вони «стирають індивідуальність об'єкта» [2, 204], пор.: *Та коли казати правду, то й дівка вона **хороша**: доброго роду, й на вроду гарна, й здорова...* (С. Васильченко). Прагматичний змістовий компонент потребує інтерпретації, яка скерована на змінну величину – значення слів у висловленні і самих висловлень (див. [8]). Пор.: *Василь Іванович Шкатов – **страшна** людина. **Страшна**, власне, **тільки за** своєю **посадою**. Він начальник 3-ї частини Каримського району БАМЛАГу, цебто таборового філіалу НКВС, чи, інакше кажучи, – філіалу органів безпеки. <...> Та годі перелічити все, що міг би він вчинити людям, але Василь Іванович того не робить. <...> В'язні шанували Василя Івановича, ба навіть любили, називаючи його не інакше як дядя Вася. Та й було за що їм любити цього простецького, незлостивого начальника* (Б. Антоненко-Давидович).

Оскільки оцінка «(зазвичай за параметром *добре / погано*) входить частіше у семантику окремих слів» (О. В. Падучева [20]), а одним із актуалізаторів модального значення є предикат, проаналізуємо особливості кореляції модальності й оцінки в конструкціях з оцінними лексемами в ролі предиката. Зауважимо, що оцінного характеру можуть набувати і лексеми без оцінної семантики. Напр., у реченні *Нинішній султан уявив себе Юлієм Цезарем, але йому до Цезаря, яко хрущеві до орла* (Ю. Мушкетик) лексема *уявив* має оцінний характер (увиразнений у подальшому контексті), характеризує суб'єкта оцінки (султана) з погляду суб'єкта мовлення.

У позиції предиката оцінні лексеми можуть прогнозувати експлікацію того чи того типу ментально-чуттєвої сфери мовця, що увиразнює тісний зв'язок аналізованих категорій. Ці зауваги яскраво демонструють предикати, які репрезентують постійну і приписувану ознаки: пор., (1) *Вона молода* і (2) *Вона сьогодні прекрасна.* Предикат у реченні (1), що виражає постійну ознаку, експлікує модальність ***Я бачу, знаю що*** *вона молода* (через перцептивний або ментальний предикат модусу); натомість предикат ***прекрасна*** у реченні (2) демонструє наявність приписуваної ознаки і відповідно зумовлює модальність ***Я вважаю, що*** *вона сьогодні прекрасна* через ментальний предикат. Приписувана ознака експлікує модальність переважно через ментальні предикати *вважаю*, *припускаю*, *думаю* та ін., пор.: – *Хіба не бачиш, що* ***вона пуста****? Через те її кавалери й не тримаються... – Нє,* ***вона хароша****, – сказав Ковальчук. – То-їсть,* ***я думаю****, шо* ***вона хороша****. – А* ***вона й нехороша****, – м'яко мовив Сухар. – Через те й не тримається біля неї ніхто* (В. Шевчук); – *Бачили Олю!* ***Вона*** *сьогодні* ***чарівна. Вона*** *–* ***прекрасна*** (М. Куліш). – *А* ***гарнесенька ви*** *зараз. Цей сором вам дуже личить, їй-богу* (М. Куліш).

У функції предиката переважно виступають лексеми із частково оцінним значенням (див. [2, 198–200]), пор.: *Щось борщ не дуже смачний, не козацький, а ніби шляхетський, солоденький, – сказав старий осавул, не то жартівливим, не то докірливим голосом* (І. Нечуй-Левицький) – модальне значення: *Х відчуває (на смак), що* [текст]; *Хліб був чорний, як земля, глевкий та несмачний* (І. Нечуй-Левицький) – модальне значення: *Х бачить, відчуває (на смак), що* [текст]; *Ліс був такий гарний, навіть зимою не здавався смутним...* (Олена Пчілка) – модальне значення: *Х вважає, що* [текст]; *Мої погляди мені звісні, а хто інший не буде дуже цікавий знати філософічні висновки молодої дівочої душі...* (О. Кобилянська) – модальне значення: *Я вважаю, що* [текст] та ін.

Лексеми із загальнооцінним значенням можуть виступати у функції предиката (*Твоє оповідання побудоване на враженнях, які тебе схвилювали, ти їх пережив, і вони заставили тебе сісти і написать про них. Це –* ***добре*** (Григір Тютюнник), однак частіше вживаються у функції «модального оператора, у царину дії якого входить пропозиція» [2, 200], що ускладнює розмежування оцінки й модальності: пор.: ***Добре****, учителю, що ти небокраї підняв нам людського стремління...* (М. Вінграновський); ***Добре****, що ти береш факти з життя* (Григір Тютюнник); ***Добре****, що коти – живучий народ* (В. Нестайко); ***Погано****, що я в школу запізнився* (В. Чемерис). Визначення модальності як крайньої лівобічної проекції в реченнєвій конструкції вможливлює розмежування модальності й оцінки і в таких висловленнях. Приписувана ознака ***добре / погано*** (як аксіологічний висновок) експлікує модальність через модусний ментальний предикат: **Х вважає, що** це (описувана ситуація, яку мовець кваліфікує за шкалою цінностей) **є**, напр., **Х вважає, що** *добре, що коти – живучий народ.* Порівняємо особливості кореляції модальності й оцінки в конструкціях з експліцитною модальністю: ***Я вважаю, це дуже добре****. Вона займається культурою – галуззю, яка у наших країнах досі на задвірках* (https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/29102451.html); – ***По-моєму****, то* ***це*** *зовсім* ***не погано****. – А* ***по-моєму****, то навіть* ***гарно****, що дівчина проворна, – сказав Роман, – хіба ж воно* ***гарно****, як дівка стоїть, мов пень, а ходить, неначе ступа просо товче* (І. Нечуй-Левицький). Модальне значення експліковане через реченнєву конструкцію *я вважаю*, вставне слово *по-моєму*, а лексеми (*добре, не погано*, *гарно*) кваліфікують об'єкт / ситуацію в цілому.

Порівняємо співвідношення модальності й оцінки на прикладі фрагменту тексту: – *Міс Таггарт, – м'яким, переконливим голосом <..> повторив Стадлер, – я старший за Вас. Повірте, на світі не можна жити інакше. Люди не сприймають ані істини, ані здорового глузду. Вони не потребують аргументів і раціонального мислення. Розум для них – ніщо. <..> Це лише злі тварини. Жадібні, самовпевнені, хижі мисливці на долари...* (А. Ренд, пер. з англ. А. Переверзєва, В. Стах). Оцінне ставлення суб'єкта мовлення (Стадлера) до людей оприявнено через негативні оцінні твердження та негативно забарвлену оцінну лексику. Модальне значення експлікуємо через ментальні модусні предикати: *Мовець (Стадлер) знає (упевнений, переконаний), що це* (такі негативні ознаки) *є* (людям властиві). Про наміри мовця переконати співрозмовника в правильності своїх тверджень свідчать лексема *повірте* та інтонаційне забарвлення голосу (*переконливим голосом*).

Отже, лінгвістичні категорії модальності й оцінки тісно взаємодіють у висловленні, однак ці категорії не тотожні. Модальність перебуває в крайній лівобічній проекції щодо усього речення-висловлення, зокрема й егоцентричної категорії оцінки, утім «пронизує» все речення, є «душею речення» [3, 44]. Запропонований підхід накреслює перспективи розпрацювання співвідношення егоцентричних категорій модальності й оцінки з огляду на інші актуалізатори модального значення, зокрема особливостей реалізації модального значення в *Я-* та *Він-реченнях*, а також встановлення особливостей кореляції категорії модальності з іншими граматичними категоріями – евіденційності, заперечення та ін.

Список використаних джерел

1. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики. Москва : Наука, 1984. С. 5–23.

2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1999. I–XV. 896 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Иностранная литература, 1955. 416 с.
4. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Изд. иностр. лит., 1961. 394 с.
5. Балли Ш. Язык и жизнь. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 230 с.
6. Бацевич Ф. С. Модус, модальність і типологія одивнених художніх текстів // Записки з українського мовознавства: Вип. 24. У 2-х томах. Т. 1. : Зб. наук. праць. Одеса : «ПолиПринт», 2017. С. 239–247.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
8. Болдырев Н. Н. Роль интерпретирующей функции в формировании языковых категорий // Вестн. Тамбов. ун-та. Сер. Гуманитар. науки. Вып. I (93). 2011. С. 9–16.
9. Бондарко А. В. К истолкованию семантики модальности. Язык, литература, эпос (К 100-летию со дня рождения акад. В. М. Жирмунского). СПб. : Наука, 2001. С. 34–40.
10. Брицин В. М. Модальна граматика дискурсу як один із напрямків семантико-синтаксичних досліджень // Мовознавство : Науково-теоретичний журнал. 2006. № 2–3. С. 101–110.
11. Бріцин В. М. Модальність і предикативність: лінії розмежування і протиставлення // Мовознавство : Науково-теоретичний журнал. 2015. № 2. С. 77–85.
12. Бріцин В. М., Мозгунов В. В. Когнітивні аспекти теорії модальності. Мовознавство : Науково-теоретичний журнал. 2013. № 2–3. С. 128–148.
13. Вихованець І. Р. Модальність. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 338–339.
14. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 280 с.
15. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській і російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец.: 10.02.01. «Українська мова», 10.02.02 «Російська мова». Харків, 2001. 36 с.
16. Ляпон М. В. Модальность. Лингвистический энциклопедический словарь. Гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва. : Сов. энциклопедия, 1990. С. 303–304.
17. Маркелова Т. В. Функционально-семантическое поле оценки в русском языке. Вестник Моск-го ун-та. Сер. 9. Филология. 1994. № 4. С. 12–19.
18. Маркелова Т. В. Взаимодействие оценочных и модальных значений в русском языке. Филологические науки. 1996. № 1. С. 80–90.
19. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. Минск : ТетраСистемс, 2004. 266 с.
20. Падучева Е. В. Модальность. Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики. На правах рукописи. Москва, 2016. URL: http://rusgram.ru
21. Потебня А. А. Собрание трудов. Мысль и язык. Москва : Лабиринт, 1999. 269 с.
22. Романова Т. В. Модальность. Оценка. Эмоциональность : монография. Нижний Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2008. 309 с.
23. Солганик Г. Я. Очерки модального синтаксиса : монография. М. : Флинта, 2010. 136 с.
24. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / А. В. Бондарко, Е. И. Беляева, Л. А. Бирюлин и др. Ленинград : Наука, 1990. 264 с.
25. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2002. 272 с.

Анотація. *У статті окреслено проблему співвідношення лінгвістичних категорій модальності та оцінки, описано погляди мовознавців на кореляцію категорій модальності та оцінки, проаналізовано особливості взаємодії егоцентричних категорій модальності й оцінки в контексті когнітивної лінгвістики, зокрема схарактеризовано особливості кореляції модальності й оцінки в конструкціях з оцінними лексемами в ролі предиката, визначено напрям взаємодії цих категорій, запропоновано критерій їх розмежування.*

Ключові слова: *категорія модальності, суб'єктивна модальність, типи модальності, категорія оцінки, оцінні предикати.*

Summary. *The article outlines the problem of the relation between linguistic categories of modality and evaluation, describes linguists' views on the correlation of categories under consideration (modality and evaluation – different categories; evaluation is the essence of subjective modality; evaluation as one of the types of subjective modality; evaluation as a kind of concept of subjective modality; partial connection of evaluation with semantics of modality). Peculiarities of interaction between egocentric categories of modality and evaluation in the context of cognitive linguistics are analyzed, which enabled a cognitive approach to the interpretation of the category of modality as characterizing the way of creation (reflection, modeling) of the mental-and-sensual picture of the world by a speaker and according to this*

type – the relation of this picture of the world, expressed in the dictational part, to reality (the concept of V. M. Britsyn), and interpretation of evaluation as a value relation of the subject (speaker) to the object (subject, phenomenon, situation) of qualification. Correlation features of modality and evaluation in constructions with evaluative lexemes in the role of predicate are characterized, the interaction's direction of these categories is determined, the criterion for their differentiation is proposed It is established that lexemes of evaluation in the position of predicate can predict the explication of one or another type of mentally-and-sensory sphere of the speaker, which manifests the close connection of the analyzed categories. The criterion for delimitation of categories of modality and evaluation, established by the method of transformation analysis of constructions with implicit modality, is transformation of simple sentences into compound with що- and щоб- subordinate sentence. It is determined that the modality is in the extreme left-sided projection of the whole expression, in particular, of the egocentric category of evaluation.

Key words: *category of modality, subjective modality, modality types, category of evaluation, evaluative predicates.*

Отримано:: 15.08.2018 р.

УДК 811.161.2'367.344

Н. М. Дзюбак

ФЕМІННІ ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОСТМОДЕРНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ: ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНИЙ, СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

В останні роки роль гендерного чинника дослідники визначають як досить радикальну. Гендер розглядають як один із параметрів, за допомогою якого в спілкуванні формується соціальна ідентичність мовця, як правило, він взаємодіє з іншими параметрами – статусом, віком, соціальною групою тощо. «Вияв гендеру в мові зумовлений відповідною гендерною національною програмою, яка умотивована універсальними категоріяит і національною специфікою їхньої трансформації» [1, 20]. Гендерні пошуки у лінгвістиці зводяться до таких підходів: маніфестація гендеру в стилі спілкування; виявлення особливостей мовлення чоловіків та жінок; мовні гендерні стереотипи; вираження гендеру на різних мовних рівнях: лексичному, граматичному та текстуальному; гендер і традиції мовленнєвого етикету тощо.

У науці ще не склалося єдиної концепції гендеру в комунікації. Більше уваги вивченню цього питання приділили закордонні мовознавці М. Адлер, Р. Макаулей, С. Ромейн, Д. Камерон, Р. Лакофф. В Україні засади гендерної лінгвістики стали розробляти не так давно. Гендерні аспекти мови й мовлення розглядали Ф. С. Бацевич, О. Л. Бессонова, О. Л. Козачишина, А. П. Мартинюк, Ю. П. Маслова К. В. Пищикова, О. М. Холод, Т.А. Космеда, Н.А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л.М. Салінович, О.В. Халіман та ін. У центрі уваги науковців переважно соціальні й культурні чинники, що визначають ставлення культури і суспільства до чоловіків та жінок, їхню вербальну і невербальну поведінку в конкретних комунікативних ситуаціях. Нашу увагу привернуло дослідження стратегій і тактик мовної поведінки жінок у комунікативній ситуації звертання, а також особливості моделювання їхніх висловлень з обов'язковим урахуванням культурної традиції українського суспільства.

Мета наукової розвідки – дослідити формально-синтаксичні, семантико-синтаксичні та комунікативно-прагматичні особливості звертання у мовленні персонажів-жінок сучасного українського художнього дискурсу.

Фемінність – це властивість особистості, що передбачає відповідність жіночій психологічній статі, дотримання жіночих статево-рольових норм, типової для жінки поведінки, цінностей, установок. У психології фемінність пов'язують з емоційністю, м'якістю, чуйністю, нормативністю, комунікативними навичками, сензитивністю (підвищеною чутливістю), здатністю до емпатії (співпереживання). Жінка вважається більш реалістичною, практичною, уразливою, безпосередньою. Виражена фемінність передбачає переважання несвідомого рівня саморегуляції, схильність до інтуїтивного осягнення дійсності, чітку материнську орієнтацію [2, 86].

Контент-аналіз постмодерних творів української літератури засвідчив, що персонажі-жінки є найбільш комунікативно активними, мають багатий словниковий запас, більш емоційні, тому часто саме вони стають ініціаторами розмови, їхні репліки є переважно розгорнутими, добір мовних засобів відзначається багатством і різноманітністю. При цьому вони більше турбуються про власний

© Н. М.Дзюбак